

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 68, 2017

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS
VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS
SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Hlavná redaktorka/Editor-in-Chief: Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Výkonní redaktori/Managing Editors: PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD., Mgr. Miroslav Zumrík, PhD.

Redakčná rada/Editorial Board: doc. PhDr. Ján Bosák, CSc. (Bratislava), PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), Doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), Mgr. Alexandra Jarošová, CSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Jana Kesselová, CSc. (Prešov), PhDr. Ľubor Králik, CSc. (Bratislava), PhDr. Viktor Krupa, DrSc. (Bratislava), Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Viedeň – Rakúsko), Associate Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc. (Nitra), Mgr. Miroslav Zumrík, PhD. prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava).

Technický redaktor/Technical editor: Mgr. Vladimír Radik

Vydáva/Published by: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

- v tlačenej podobe vo vydavateľstve SAP – Slovak Academic Press, s.r.o.

- elektronicky vo vydavateľstve Versita – De Gruyter (Open Access)

www.degruyter.com/view/j/jazcas

Adresa redakcie/Editorial address: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
kontakt: gabam@juls.savba.sk

Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/>

Vychádza trikrát ročne/Published triannually

Dátum vydania aktuálneho čísla (2017/68/1) – júl 2017

SCImago Journal Ranking (SJR) 2015: 0,101

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2015: 0,875

Impact per Publication (IPP) 2015: 0,111

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS je evidovaný v databázach/JOURNAL OF LINGUISTICS is indexed by the following services: CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities); Celdes; CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure); CNPIEC; De Gruyter - IBR (International Bibliography of Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences); De Gruyter - IBZ (International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences); DOAJ; EBSCO (relevant databases); EBSCO Discovery Service; Elsevier – SCOPUS; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences); Google Scholar; International Medieval Bibliography; J-Gate; JournalTOCs; Linguistic Bibliography Online; Linguistics Abstracts Online; MLA International Bibliography; Naviga (Softweco); Primo Central (ExLibris); ProQuest - International Bibliography of the Social Sciences (IBSS); ProQuest - Linguistics & Language Behavior Abstracts (LLBA); ProQuest - Research Library; ReadCube; SCImago (SJR); Summon (Serials Solutions/ProQuest); TDOne (TDNet); Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WorldCat (OCLC).

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1338-4287 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 68, 2017

DE GRUYTER
OPEN

KELIH, Emmerich – FUCHSBAUER, Jürgen – NEWERKLA, Stefan Michael (eds.): *LEHNWÖRTER IM SLAWISCHEN. EMPIRISCHE UND CROSSLINGUISTISCHE PERSPEKTIVEN*. (Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte. Studien zur Slawistik und Germanistik. 6.) Frankfurt am Main etc.: Peter Lang Verlag 2015. 262 s. ISBN 978-3-631-65994-6.

Nie je to tak dávno, čo sme na stránkach Jazykovedného časopisu (2013, roč. 64, č. 1, s. 70 – 73) priniesli informáciu o novej edičnej sérii *Jazykové a kultúrne kontakty v strednej Európe. Štúdie zo slavistiky a germanistiky*, ktorej prvý zväzok s názvom *Jazykové kontakty v strednej Európe* vyšiel v r. 2012. Blízkej tematike je venovaný aj najnovší, šiesty zväzok uvedenej série (*Prevzatia v slovanských jazykoch*), prinášajúci deväť z jedenástich referátov, ktoré odzneli na rovnomennom medzinárodnom workshope uskutočnenom 25. a 26. septembra 2014 v Ústave slavistiky Viedenskej univerzity.

Ako v úvode k zborníku pripomínajú jeho vydavatelia, primárnym podnetom pre usporiadanie zmienenej podujatia sa stal medzinárodný vedecký projekt *Loanword Typology* (ďalej LWT), realizovaný v r. 2004 – 2008; tematika workshopu zároveň poskytla vhodný rámec pre prezentáciu aktuálneho stavu vo výskume lexikálnych prevzatí v slovanských jazykoch.

Skôr ako pristúpime k informácii o recenzovanej publikácii, považujeme za vhodné stručne pripomenúť slovenskému čitateľovi aspoň základné fakty o projekte LWT. Ide o typologicky orientovaný projekt, skúmajúci prítomnosť prevzatých výrazov v lexike vyjadrujúcej 1 460 významov (angl. *meanings*) patriacich do 24 lexikálno-sémantických skupín. Na základe jednotného „súpisu významov“ (*meaning list*) sa analyzovala slovná zásoba 41 jazykov z geneticky rôznych jazykových skupín, pričom napr. indoeurópska jazyková rodina bola zastúpená len 6 jazykmi (angličtina, dolná lužická srbčina, holandčina, rómske nárečie slovenskej obce Selice, rumunčina, stará horná nemčina); príslušný lexikálny materiál je voľne dostupný v internetovej databáze *Word Loanword Database* (online: <http://wold.eild.org/>). Cieľom projektu bolo zhodnotiť mieru výskytu prevzatí podľa jednotlivých lexikálno-sémantických skupín a formulovať všeobecnejšie závery typologického charakteru, súvisiace s procesmi či mechanizmami preberania lexiky z iných jazykov. Syntetizujúcim výstupom projektu sa stala kolektívna monografia *Loanwords in the World's Languages. A Comparative Handbook* (eds. Martin Haspelmath – Uri Tadmor. Berlin – New York: De Gruyter Mouton 2009. xxii, 1 082 s.).

Ako sme už uviedli, v rámci projektu LWT boli slovanské jazyky zastúpené len dolnou lužickou srbčinou; aj táto okolnosť mohla asda poslúžiť ako inšpirácia pre tri príspevky publikované v recenzovanom zborníku, ktorých autori sa zamýšľajú nad otázkami koncepcie uvedenej projektu a prakticky ju aplikujú na lexikálny materiál ďalších slovanských jazykov. – Emmerich Kelih (Viedeň) v štúdiu *Probleme der empirischen Lehnwortforschung: Lehnwörter im Basiswortschatz (Slowenisch) und ein frequenzbasierter Ansatz (Kroatisch)* konštatuje, že počet významov zvolených pre projekt LWT približne zodpovedá tomu, čo sa obyčajne považuje za základnú slovnú zásobu, upozorňuje však, že výberu jednotlivých významov, ako aj ich priradeniu ku konkrétnym lexikálno-sémantickým skupinám sa dá vyčítať určitá subjektivnosť, intuitívnosť či arbitrárnosť. Zároveň uvádza dve možné alternatívy pre voľbu východiskového materiálového korpusu: 1. zoznamy základných pojmov či významov

využívané v glottochronológii (Morris Swadesh; pre slovanské jazyky vypracoval príslušný zoznam ukrajinský jazykovedec Olexandr Savyč Meľnyčuk); 2. zohľadnenie frekvenčného kritéria, resp. využitie frekvenčných slovníkov konkrétnych jazykov. Na základe mierne upraveného Swadeshovho zoznamu, obsahujúceho 212 významov rozdelených do 8 lexikálo-sémantických skupín, autor analyzuje prevzaté výrazy v slovinčine; možnosti druhej alternatívy (analýza 1 500 najfrekvencovanejších výrazov) preveruje na chorvátskom lexikálnom materiáli. – Chorvátčina je aj predmetom bádateľského záujmu Cathariny Stamaty Krebs-Garić (Viedeň), ktorá v príspevku *Lehn- und Erbwortschatz des Kroatischen in der semantisch-lexikalischen Gruppe „Religion und Glaube“ im Lichte von Etymologie und Empirie* skúma lexikálo-sémantické pole „náboženstvo a viera“, podľa zistení projektu LWT predstavujúce skupinu s najväčším percentuálnym podielom prevzatých výrazov (až 41,2 % lexikálneho materiálu všetkých skúmaných jazykov); podľa autorky môže byť jej výskum v chorvátčine osobitne zaujímavý aj vzhľadom na fakt, že chorvátčina sa považuje za „obzvlášť puristický jazyk“ (s. 75). Autorka podrobne analyzuje z etymologického hľadiska chorvátske ekvivalenty pre 26 významov uvedených vo východiskovom zozname projektu, pričom upozorňuje, že takmer v každom prípade možno uviesť viac chorvátskych ekvivalentov (napr. až 26 výrazov vyjadrujúcich význam „demon/devil“ a pod.), ktoré však nie vždy patria do štandardného jazyka, sú známe len z časti chorvátskych nárečí, resp. predstavujú archaizmy. Aj C. S. Krebs-Garić sa prikláňa k záveru, že pri výbere lexikálnych ekvivalentov pre potreby projektu (aj na účely eventuálneho porovnávania s inými jazykmi a pod.) by bolo vhodné zohľadňovať i frekvenčné kritéria v zmysle údajov frekvenčného slovníka, resp. aktuálnych poznatkov korpusovej lingvistiky. – Saskia Pronk-Tiethoff (Leiden) v príspevku *The Methodology of the Loanword Typology Project: Opportunities for the Investigation of Loanwords in Slavic* v súvislosti so spracovaním dolnej lužickej srbčiny a holandčiny v projekte LWT upozorňuje, že kategória prevzatí, ako je definovaná v projekte, nezohľadňuje napr. domáce odvodeniny od prevzatého slovného základu či kalky utvorené podľa cudzej predlohy; v materiálovej databáze projektu sa takýto lexikálny materiál zaraďuje do skupiny „nič nenasvedčuje prevzatiu“ (*no evidence for borrowing*), čo nepochybne skresľuje reálny obraz o jazykových kontaktoch. Autorka takisto poukazuje na nie vždy jednotnú prax pri uvádzaní chronologických údajov o lexikálnych prevzatiach a pripomína, že informácia o najstaršom písomnom doklade nemusí v prípade prevzatého slova postačovať, keďže samotný proces prevzatia sa mohol uskutočniť oveľa skôr. V záverečnej časti príspevku sa S. Pronk-Tiethoff pokúša interpretovať v intenciách projektu LWT staré slovanské, resp. už praslovanské prevzatia z germánskych jazykov; v tejto súvislosti o. i. konštatuje potrebu zohľadňovať aj odlišnosť situácií, za akých mohli byť preberané rôzne výrazy v rámci rovnakej lexikálo-sémantickej skupiny.

Z metodologického hľadiska je osobitne zaujímavá štúdia Stefana Michaela Newerklu (Viedeň) *Kernproblembereiche der Lehnwortforschung anhand von Beispielen aus dem Kontaktbereich Deutsch, Tschechisch und Slowakisch*, v ktorej autor na rozsiahlom materiáli nemeckých prevzatí v češtine a slovenčine ilustruje rôzne aspekty výskumu jazykových kontaktov v sfére lexiky, ako sú dôležitosť filologickej dokumentácie (význam najstarších dokladov na skúmané prevzatia), potreba zohľadňovania fonetických procesov súvisiacich s preberaním, fenomén citlivosti prijímajúceho prostredia voči výrazom cudzieho pôvodu, úloha purizmu pri jazykovej kodifikácii, areálovingvistické a jazykovozezemepisné aspekty prevza-

tej slovnej zásoby a pod. – Problematika nemecko-inojazyčných kontaktov v sfére lexiky je aj témou príspevku Stefana Engelberga a Petra Meyera (obidvaja Mannheim) *Das Lehnwortportal Deutsch als kontaktlinguistisches Forschungsinstrument* o príslušnom internetovom portáli (online: <http://lwp.ids-mannheim.de/>), zamýšľanom ako databáza lexikálnych prevzatí z nemčiny v iných jazykoch; takáto databáza by zároveň mohla slúžiť aj ako akýsi „obrátenej slovník prevzatí“, umožňujúci zisťovať, do ktorých jazykov prenikol ten-ktorý nemecký výraz. Autori sa zároveň venujú problémom súvisiacim s používateľsky vhodným onomaziologickým usporiadaním prezentovaného lexikálneho materiálu, pričom uvažujú aj o jeho sémantickej klasifikácii v zmysle projektu LWT. – Možnosti využitia nových technológií pri výskume lexikálnych prevzatí ilustruje príspevok Ruprechta von Waldenfelsa (Krakov) *Inner-Slavic contact from a corpus driven perspective*, ktorý na základe paralelných korpusov skúma inoslovanské sufixálne substantívne a prefixálne verbálne deriváty využívané ako ekvivalenty lexém vystupujúcich vo východiskovom ruskom texte (román Michaila Bulgakova *Majster a Margaréta*). Autor dospieva aj k určitým záverom o miere blízkosti jednotlivých slovanských jazykov, ktoré nezodpovedajú ich tradičnej trichotomickej klasifikácii na južné, západné a východné; takáto blízkosť (napr. synchronne substantívne derivačné paralely v bulharsko-ruskej relácii) môže byť spôsobená preberaním príslušného výraziva, v uvedenom prípade z ruštiny do bulharčiny.

Tri príspevky sú venované relevantnej problematike slovanských jazykov Balkánskeho polostrova. – Jürgen Fuchsbauer (Regensburg – Viedeň) sa v štúdiu *Gräzisierung versus Sprachpurismus – Zum Fremdgut im Wortschatz des bulgarischen Kirchenslawisch des 14. Jahrhunderts* zameriava na niektoré aspekty jazykovej reformy cirkevnoslovanského písomníctva v druhej Bulharskej ríši, konkrétne v prvej polovici 14. stor. Táto reforma súvisela s vypracovávaním nových prekladov gréckych originálov, resp. s revíziou starších prekladov; cieľom tu bolo odstrániť obsahové nepresnosti v existujúcich prekladových textoch, resp. aj pozdvihnúť ich celkovú jazykovú úroveň. Za základné atribúty reformy autor považuje „grécizáciu, archaizáciu a štandardizáciu“ (s. 173), upozorňuje však i na existenciu protikladných tendencií, majúcich skôr puristický charakter: ich prejavom je najmä odmietanie výrazov cudzieho, predovšetkým gréckeho pôvodu, ktoré sa už etablovali v staršom písomníctve, a ich nahrádzanie novovytváranými domácimi ekvivalentmi (napr. *blagověstie* namiesto zaužívaného *evangelie* a pod.). Podľa J. Fuchsbauera takáto prax súvisela s úsilím o napodobňovanie gréckych predlôh pomocou prostriedkov domáceho jazyka, o ktorom svedčí aj syntaktická stránka dobových bulharských cirkevnoslovanských pamiatok. – Barbara Sonnenhauser (Zürich) analyzuje v štúdiu *Borrowing in context: a pragmatic perspective on Turkisms in pre-standardised Balkan Slavic* turecké výrazy v južnoslovanských textoch z „predštandardizačného“ obdobia od konca 17. stor. do polovice 19. stor., keď už možno pozorovať približovanie písomného jazyka živému jazyku. Zatiaľ čo staršia odborná literatúra, primárne skúmajúca uvedené texty ako pamiatky príslušných slovanských jazykov, príležitostne upozorňovala na údajný nesystematický výskyt turcizmov v nich, autorka príspevku pristupuje k tejto problematike v kontexte dobovej jazykovej situácie balkánskych Slovanov. V uvedenej súvislosti rozlišuje tzv. integrované turcizmy (prevzatia označujúce nové reálie, resp. vyplňajúce v preberajúcom jazyku akúsi „sémantickú medzeru“ a pod.) a prípady neintegrovaných prevzatí, keď mohlo byť použitie turcizmov motivované rôznymi okolnosťami pragmalingvistického charakteru: pisateľ takto dával najavo príjemcovi svojho textu, že adekvátne ovláda turečtinu

ako úradný jazyk Osmanskej ríše a prestížny jazyk v jej mestských centrách, mohol siahnuť po tureckom výraze v záujme zrozumiteľnosti (prípady, keď za bulharským či srbským výrazom nasleduje jeho vysvetľujúci turecký ekvivalent, ktorého znalosť sa u recipienta predpokladala), ale aj s cieľom dosiahnuť požadovaný štylistický efekt a pod. – Príspevok Alexandra Kuperdyaeva (Innsbruck) *Ottoman language heritage in Macedonian: Un colosse aux pieds d'argile?* je venovaný slovám tureckého pôvodu v macedónčine. Podľa autorových zistení doterajšie etymologické výskumy identifikovali v tomto jazyku spolu 3 155 turcizmov; autor skúmal, v akom rozsahu sa takýto „diachrónny zoznam“ používa v súčasnom štandardnom jazyku, pričom mu ako východisko poslúžili internetové vydania dvoch macedónskych denníkov za obdobie r. 2006 – 2014. V analyzovanom materiálovom korpuse možno nájsť doklady len na 1 083 lexém (34,3 %) z preverovaného inventára macedónskych turcizmov, pričom iba pre 17,3 % lexém bolo zaznamenaných viac ako 10 výskytov; uvedené fakty štatistického charakteru potvrdzujú ústup výrazov tureckého pôvodu v macedónčine.

Na záver možno konštatovať, že – ako sme sa pokúsili naznačiť v tejto stručnej informácii – recenzovaná publikácia poskytuje čitateľovi prehľad o aktuálnych výskumoch lexikálnych prevzatí v slovanských jazykoch (a nielen v nich); zborníkové príspevky môžu takisto viesť aj k úvahám o perspektívnych aktivitách v tejto oblasti. Plne rešpektujúc novšie bádateľské postupy, považujeme zároveň za žiaduce pripomenúť v tejto súvislosti rozvážne slová S. M. Newerklu, ktorý vo svojom príspevku – nadväzujúc na úvahy českého jazykovedca a literárneho vedca Alexandra Sticha – poukazuje na „prevládajúce spoločenské preceňovanie aktuálneho a údajne moderného“, pri ktorom sa stráca „všeobecné uvedomovanie si historických súvislostí“; výsledkom je stav, keď niektoré lingvistické výskumy produkujú „výsledky, ktoré nám prinášajú predovšetkým mnoho informácií o jazykovedných teóriách a metódach bádateľov“, pričom nedostatočne zohľadňujú minulosť a samotný pôvod skúmaných javov. V naznačenom kontexte S. M. Newerkla konštatuje, že fundované výskumy v sfére lexikálnych prevzatí „môžu napokon stavať iba na spoľahlivých (hie- und stichfesten) filologických poznatkoch, ktoré sú založené na solídnom diachrónnom a etymologickom výskume“, a pripomína, že ani pri aplikovaní nových, resp. inovatívnych prístupov vo výskume lexikálnych prevzatí by sa nemalo „zabúdať na solídnu filologickú prácu, ktorá je potrebná, aby vôbec bolo možné identifikovať prevzaté výrazy a správne interpretovať ich ďalší vývin“ (s. 62).

Lubor Králik

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print)

ISSN 1338-4287 (verzia online)

MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS

SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Objednávky a predplatné prijíma/Orders and subscriptions are processed by:
SAP – Slovak Academic Press s.r.o., Bazová 2, 821 08 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

IČO vydavateľa 00 167 088

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 8 €, jednotlivé číslo 4 €
Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava 1

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava